

EGY KÖZÉPISKOLAI OSZTÁLY ALAKULÁSA NYOLC ÉV ALATT.

— Vázlatos jegyzetek. —
Írta: DARVAS ANDOR.

I. A 18.000 lakosú kisváros, megyeszékhely egyeilen gimnáziuma a Szent Benedek-rend vezetése alatt álló humánus gimnázium nyolc osztállyal, 3—400 tanulóval. Ennek az iskolának arról az osztályáról lesz szó, amely 1917-ben kezdte és 1925-ben végezte középiskolai pályafutását. Az osztály életébe beleesik a cseh megszállás 1919 januárjában, amikor a város és vele együtt az iskola is idegen hatalom uralma alá kerül. Noha közelebbről csupán erről az osztályról szándékozom beszélni, mégis előbb pár vonással az iskoláról is meg keil emiékeznem s arról a roppant változásról, amelyet az iskola életében a megszállás okozott.

Azt hiszem, hogy iskolát erősebb behatás nem érhet, mint az, hogy az ország kicserélődik körülötte. Bármennyire konzervatív intézmény is az iskola, ezt azonnal és szinte végzetes módon megérzi. Röviden vázolólok a helyzetet.

A tanári kar és a diákság erősen magyar érzelmű, A megszállók célja ezt az érzést minél gyökeresebben kigyomlálni, a magyar lakosságé, elsősorban a nevelőké: minél jobban meggyökeresztetni. Az iskolát felügyelet alá helyezik s igyekeznek beleillesztteni az új államrendbe. A tanári kart állandóan állampolgársági ügyekkel zaklatják, egyes tagjait eltiltják a tanítástól, másokat kitiltanak az új állam területéről. A tantervet átalakítják: új tárgyakat hoznak be (csehszlovák nyelv és irodalom, csehszlovák történelem, geológia, stb). Ezzel nő a heti óraszám, új tanárok kellenek és heti három napon délutáni tanítás. Meglepetésszerű hivatalos látogatásokkal ellenőrzik az iskola „szellemét“ és idegesítik a tanári kart is, a diákságot is. Kényszer-ünnepségeket tartatnak az új állam születése napján s egyéb alkalmakkor. Az érettségi vizsgálaton az államhatalom embere elnököl s igyekszik minél rosszabb eredményt felmutattatni.

Az iskola munkája ezáltal mind nehezebbé és mind idege-sebbé válik. A tanári kar kifelé beletörődik a változhatatlanba, be-felé minden erejét megfeszíti, hogy ott ne kelljen hagynia a színmagyar diákságot: világi tanárokkal egészíti ki magát, csendre, türelemre inti a lázongó kedélyű tanulócsereget, segít neki mindenben. A diákság türelmetlen és irredenta és ezzel eleinte sok bajt okoz az iskolának. De érzi tanárai hősi kitartását és szeretetét s mellettük áll. Tanárok és tanulók egybefornak s igyekeznek egy-

más baján segíteni. De a diákságban kevesebb a megfontolás és jobban uralkodik az érzelem. Haraggal fordul minden és mindenki ellen, akiben és amiben magyarsága ellenségét látja. A cseh-tót nyelvből megbukni nem szégyen, inkább nemes vértanúság. Az új földrajz alkalom a régivel való összehasonlításra és az átértékelt történelem eredménye az, hogy még azt is hazugságnak tartják benne, ami esetleg nem is az. Az ifjúsági egyesületek: önképzőkör, cserkészcsapat, Mária-Kongregáció, mindmegannyi kis székhelyeivé lettek a magyar művelődésnek. A magyar érzés megnyilatkozását mind jobban vissza kellett szorítani s a felgyűlt erő más úton keresett megnyilatkozást: pezsgő élet indult meg ezekben az ifjúsági egyesületekben és a munkában nemcsak egyesek, hanem tömegek vettek részt. A tanárok pedig mindenütt ott álltak, felügyeltek, irányítottak s emellett mégis nagyon keveset avatkoztak bele a diákságnak ebbe a „magánéletébe“.

II. Az az osztály, amelynek életét ismertetem s amelynek én is tagja voltam, 1917-ben iratkozott be a gimnázium első osztályába. Életéről, tagjairól, egyes és csoportos típusairól emlékeim és az értesítőkefeől összeállított statisztikai adatok alapján adom az alábbi rajzot. Nem kizárólagosan jellemző vonásokat szedtem össze, hanem sok olyant is, ami wloszinüleg más osztályokban, más iskolákban is megvan, de emellett vannak bizonyára olyan vonások is, amik csak ezt az osztályt jellemzik és nagy részben az osztály sajátos életkörülményeire vezethetők vissza.

Az osztály szellemi fokát vizsgálva, ha csupán a statisztikát nézzük is,¹ szembetűnik, hogy a jelesek és jók száma fokozatosan nő, az elégteleneké pedig csökken.

A jelesek és jók száma az V. osztályig mintegy párhuzamosan fut, a VI.-ban nagyon megfogynak a jelesek és nagyon megszorodnak a jók, míg a VII.-tői éppen megfordítva: a jók fogyanak meg és a jelesek lesznek többen. Ennek nagyon egyszerű magyarázata az, hogy mikor a jelesek — bizonyos később tárgyalandó okok miatt — megfogytak, lett belőlük jó rendű tanuló s viszont később a jó rendűekből jelesek.

Hasonló a helyzet az elégséges-elégtelen rendűekkel is, bár nem ennyire szabályosan. Ezek is egymás rovására, jobban mondva hasznára szaporodtak vagy fogytak, de igen ritka eset volt, hogy pl. elégséges rendű tanuló lassanként átalakult volna jelessé. Ebből az következne, hogy a jeles-jók és az elégséges-elégtelenek közt éles határ húzódik. Ez egy-két szempontból meg is volt, de jóformán csak a formális munka terén, értem alatta az iskolai felelést, dolgozatok írását, stb. De érzelmi, erkölcsi és különösen szociális szempontból erről szó sem lehetett, ilyen téren egész más rétegződés volt, aminek okára később térek rá.

¹ L. a tanulmány végén levő táblázatokat.

Az osztály a gimnáziumban mint jól tanuló osztály volt elismerve. Ennek magyarázatát a mellékelt statisztika is megadja. A jelesek száma az osztály fogyó számához képest növekedett s számuk az V. osztályban 20 százalék, a VM.-ban 33 százalék. A jelesek között nem volt egy sem, akit zseninek mondhatnánk, de kettő kivételével nem is magolok, hanem értelemmel tanulók voltak. Sőt mondhatnám, hogy keveset tanultak.

A tanulás módja, vagyis hogy miként tanulja meg a növendék a számára kijelölt feladatot, nem csupán egyéni dolog. Különbözőképpen tanuló egyének mindig vannak, később szó is lesz az osztály tagjairól ilyen szempontból is, de a tanulás módja nagy részben attól függ, hogy hogyan veszik számba a tanárok a feladatot. Nálunk főleg az értelmét kívánták mindennek s így még a gyenge tanulók is a lehetőségig leszoktak a magolásról.

Tanulmányi szempontból még egyet kell megemlítenem. A VI. osztályban a jelesek száma hirtelen felére csökkent, a VII.-ben már újra a rendes volt. Ennek külső okai után kutatva először is az iskolai év lefolyását kell megnézni. Ez azonban teljesen normális volt. Másodsorban jöhet tekintetbe az a körülmény, hogy időközben osztályfőnök-változás volt, mivel addigi osztályfőnökünknek, aki az I. osztálytól vezetett, 24 óra alatt el kellett hagynia a megszállt területet s ez igen leverően hatott az egész osztályra. Csak-hogy ez már májusban történt s így nem lehet teljesen ennek számlájára írni az eredmény rosszabbodását. Amennyire vissza tudok emlékezni, az osztály is élte a maga megszokott életét, legfeljebb a tornázó kedv mutatott erős fellendülést. Belső oka lehetne az, hogy mint többnyire lenni szokott, a bizonyítvány mutatja a pubertás fényképét.

Nem tudom, másutt is úgy van-e, de nálunk az osztályzatok olyan pontosan mutatják az érés két főszakaszának idejét, hogy semmi kétség nem férhet ahhoz, ez a kor és a tanulás, a szorgalom szoros összefüggésben voltak.

A III.—VI. osztályos korunkban tűnik ez fel élesen. A III.-ban egyszerre megszakad a jeles-jók növekedését mutató vonal és mélyebbre esik, míg az elégtelenek száma nagyot nő. Így van az V.-ben a jókkal, a VI.-ban a jelesekkel, csupán az elégtelenek száma nem nő meg, mint azt várnók, de ennek is meg van az oka: a IV. és V. osztályban a nagyon gyöngék már kirotálódtak. Ellenben igen megnő az elégségesek száma.

Ha most nem a számok világából nézem ezt a két időt, körülbelül ugyanezt mondhatom. A III.-ban kezdett ébredni az osztály, mint egész. Természetesen ez az osztály-ébredés az egyének ébredésének következménye volt. Az I. és II. osztályban mindenki úgy élt, mint kis kerék a család gépezetében: végezte a munkáit, tanult, játszott. A III.-ban — 13 éves korában — vette észre

az osztály tagjainak legnagyobb része, hogy ő több, mint kerék egy gépben, kezdtek egyéniségük tudatára ébredni. De egyszersem észrevették azt is, hogy az osztályban mások is vannak, akik olyanok, mint ők. Szóval a tanulás mellett mással is kezdtek foglalkozni: önmagukkal, társaikkal, az osztállyal s bár ez — mint látuk — a tanulás rovására ment, kezdett kialakulni az „osztály“. A VI.-bin már egészen észrevehetően ki volt alakulva, úgy, ahogyan később megszilárdult s ahogyan mindig a szemem előtt van, ha vissza gondolok rá.

Az érés első kora tehát *iskolai* tekintetben *igen nagy* hatással volt, megindította az osztály kialakulását.

Az érés második kora már nem hathatott ilyen szabadon. Ott volt egy korlát: az egységes osztály. Így a második kritikus kor az osztály szempontjából nem hozott valami rendkívüli változást. Ennek oka az, hogy addigra az osztály, osztályszellem, osztályrétegződés, a vezetőtipusok kialakulása annyira végbement és megszilárdult, hogy az egyéneken végbement esetleges változásokat is ez korlátozta. A magaviseleti jegyek hatalmas romlását sem az egyéni változások okozták, hanem az osztályszellem, amelyik minden erejével a sportra vetette magát s ez alól még a leggyengébb szervezetűek sem voltak kivételek.

III. Általában a sport az osztály életének mindig olyan fontos tényezője volt, hogy egyik legsajátosabb jellemvonásnak tűnik fel. Ennek eredete az iskola szellemére vezethető vissza, u. i. az egész gimnáziumban mindig nagy szerepet vitt a sport s az együvé-tanozás érzésének egyik kútforrása volt. Hogy példával is igazoljam ezt: korcsolyázás, könnyű és nehéz atlétika, szertorna, úszás, labdarúgás stb. sok művelővel dicsekedett minden osztályban. Különösen a futball és atlétika vitték a főszerepet. Ez utóbbit szolgálták az évvégi tornaversenyek; ezekből az osztályok presztízs-kérdést csináltak. A futballra nézve jellemző, hogy mind a 8 osztálynak, a gimnázium zenekarának, a kis-pap szemináriumnak, a cserkész csapatnak, a diákmenzának külön-külön rendes futball-csapata volt, azonkívül állt a gimnázium válogatott csapata. S ezek ügyeit minden felsőbb beavatkozás nélkül maguk a diákok intézték.

Ez volt a talaja a mi osztályunk sportéletének is, mely uralkodó elemmé fejlődött a nyolc év alatt. Az alsóbb osztályokban a futball volt az osztályszport, később a IV., V. osztály felé a szertorna, aztán jött az atlétika anélkül, hogy a másik kettő eltűnt volna. Különösen a szertorna maradt meg. Hogy valaki az osztályban tekintély lehessen, ahhoz nem volt elég jól tanulnia, még az sem, hogy legkiválóbb legyen valamely téren, jó sportolónak is kellett lennie. Ha nem volt az, elismerték jó tanulónak, de osztályügyekben döntő szava nem volt.

Ebben látom főtenezőjét annak, hogy az „osztályszellem“ úgy alakult ki, mint ahogyan valóban kialakult. Ez volt hozzá a vezérfonal. A kialakulást befolyásoló többi tényezők: a törzsoztály, vagyis azok, akik az 1. osztálytól végig együtt maradtak, — külső kapcsolatok a többi osztályokkal, — az osztály személyi változásai (időközben milyen eg/éniségek jöttek, milyenek mentek el, mennyi jó és rossz tanuló jött vagy távozott, stb.) — és a „hangadók“ kasztjának kifejlődése.

Ezeket a tényezőket együtt kell tárgyalnom, mert teljesen egymásba folynak s így sorrendet megállapítani nem tudok köztük. Elsőnek azt kell megállapítani, hogy a „hangadók“ nem csak a rossz, hanem a jó irányban is vitték a főszerepet. De ez a főszerep nem azt jelentette, hogy mindennek a legfőbb urai voltak. Tekintélyek voltak, mert másképp nem is lehettek volna hangadók. Az osztály minden egységes megnyilatkozásában, minden elhatározásában övék volt a főresz; ha valahova küldöttségnek kellett mennie, ők képviselték az osztályt, kormányzói voltak az egyes órák hangulatának, szerzői voltak a diákcsínyeknek, de minden komoly téren is szerepet vittek s mintegy őrői voltak az osztály becsületének a külvilággal szemben. Mindez pedig azért volt így, mert ezt a munkájukat az osztály-akaratba mintegy beleolvadva végezték. Már érzett, hogy az osztály ezt vagy azt akarja, mikor egy vagy több közülük működésbe lépett s így senkinek sem voltak ellenére. Viszont sok olyan dolognak, amit akart az osztály, ők vetették el a magvát.

Az osztályszellem megnyilatkozása tekintetében az osztály mindig egységes volt. Nem volt olyan ellenzék, amely csak azért mondott volna ellent, mert a többi mást akart. Ez az egység különösen érezhető volt olyankor, mikor az osztálynak csak egy része kezdett valamit előzetes megbeszélés vagy bejelentés nélkül: amint a többiek észrevették, hogy valamiről szó van, már kész volt az elhatározás mindenkiben.

Ennek az egységességnek folyományaképpen már az V. osztályban kivesztek az u. n. stréberek, nem is beszélve arról az árulkodó típusról, amelyik, mint az elemi iskolák hagyatéka, az I.-III. osztályokban talán mindenütt megvan. Ugyancsak ennek volt következménye, hogy a hangadók nem juthattak soha demagóg szerephez. Nem emlékszem rá, hogy valaki a hangadók közül valaha is, mirft valami népszónok odaállt volna az osztály elé szónokolni. Ilyesmivel célt úgy sem ért volna, mert ezt az osztályszellem nem tűrte. Így nem lehetett az osztályt rávenni sem jóra, sem rosszra, ellenben a vezérszerep nagy csorbát szenvedett volna miatta. A hangadókat tehát — láthatjuk — tulajdonképpen az osztályszellem termelte ki magából s éppen ezért részint irányítaniok kellett azt, részint alkalmazkodniuk hozzá, ha meg akarták tartani ezt a szerepüket.

Nem sikerült diákcsínyek nem voltak, de nem voltak olyanok sem, melyek a tanári kar előtt lejáratták volna az osztály becsületét. Az ilyenek kezdeményezői egyszerre elvesztették volna tekintélyüket és minden következményében magára hagyta volna őket az osztály, míg olyan dolgokért, amelyek a közszellemet kielégítették, minden következményt közösen vállalt mindenki. Aki fel mert volna állni, hogy „én nem tettem“, annak szomorú sorsa lett volna a további időben. Az egyéni akcióknál nem volt ilyen szigorú a felfogás, aki letagadott valamit, nem sokat törődtek vele, legfeljebb később szemére hányták. A hangadók azonban ez alól is kivételek, mert ha valami olyant cselekedtek, ami nem a „közcélt“ szolgálta, letagadniok nem volt szabad, mert különben letehettek volna a vezéri pálcát. Ez afféle „betyár becsület“ volt, amelyik nem nézte az etikát: mikor jó, mikor rossz; mindenesetre hatása volt a jellemnevelés terén is.

IV. Mivel a hangadók működése az osztály szellemére igen jellemző volt, heTyes~Tesz megvizsgálni, kik voltak azok.

Amint a statisztika is mutatja, a hangadók az osztály egyik rétegét alkották, hogy úgy mondjam: az osztály képviselőtestülete voltak, akik hallgatólagos beleegyezéssel kapták mandátumukat. Azért találom megfelelőnek ezt a hasonlatot, mert képviselve voltak köztük jelestől elégségesig az osztály mindenféle tanulói. Csak elégtelen nem volt. Ennek okát abban látom, hogy a hangadók az intelligensebb fiuk közül kerültek ki. Nagyrészt tisztviselők gyermekei voltak, de volt köztük iparos és földműves szülőké is.

Az osztály, mint említettem, a szellemi jelesrendűséggel egyenlő követelménynek tekintettea testi ügyességet is, vagyis, hogy jó sportoló legyen. Ez fokozottan így volt a hangadóknál. Amint a táblázat mutatja, 50 százaléknál jóval több volt mindig az olyan vezetők száma, akik tornából jelest kaptak.

Mindebből látható, hogy ahhoz, hogy valaki hangadó lehessen, az osztály előtt a két legfőbb feltétel volt: az intelligencia (amit nem tudatosan ismertek el) és a testi ügyesség (amit tudatosan ismertek el). Ez a csoport, a vezetők, mindjárt egy típust is képviselnek s ezért foglalkozom velük bővebben. Fontosnak tartom megemlíteni, hogy majdnem háromnegyed részük a törzsosztályból való volt, ami azt is mutatja egyszersmind, hogy személy szerint körülbelül mindig ugyanazok maradtak és hogy az időközben jöttek közül csak igen kevés tudott közéjük jutni.

A vezető csoport végleges alakja csak a VI. osztályban kezdett határozottan olyanná alakulni, amilyenek aztán körülbelől meg is maradt. Ez egészen természetes is, mert addig a tapogatózás, keresgélés volt jellemző az osztályokra, ami a serdülés számájára írható fel.

Tudom, hogy a II. osztályban a jó tanulók feltétlen tekin-

téllyel rendelkeztek, akár jó sportolók voltak, akár nem. Nem emlékszem azonban, hogy ezek a jó tanulók valami hatással is lettek volna az osztályra. A III. osztályban már megváltozott a helyzet. Előtérbe lép a testi ügyesség, bátorság. Ennek okát is meg lehetősé pontosan tudom. Egészen különös ok. A gimnáziumban szinte hagyomány volt, hogy télen, amikor az iskola udvarán hó volt, a tízperces szünetekben a négy alsó és a négy felső osztály — néha igen elkeseredetten — hógolyó-csatát vívott egymással. Itt természetesen feltűntek az erősek, az ügyesebbek s a gyámoltalanok csak ott érezték jól magukat, ahol ezek voltak. Az így termelt tekintély csak fokozta ezek önbizalmát s lassan kialakult bennük az a tudat, hogy ők meg nem hátrálhatnak. Ez inkább dac volt, mint hősiesség, de kétségtelen, hogy tekintélyüket megszilárdította arra való tekintet nélkül, hogy jó tanulók voltak-e, vagy sem. Ezt a tekintélyt tavasszal a sporteredmények tartották fenn s még a IV. osztályban is körülbelől ez volt a helyzet. Később, az V. osztályban megszűnt a sport kizárólagos tekintélye. Egy darabig tekintélynek örvendtek azok, akik jól tudtak udvarolni s az év vége felé és a VI. elején már a szellemi képességek is előtérbe jutottak az önképzőkör révén. Az V. osztály már benn volt az önképzőkörben s a felsőbb osztályosok szavaló versenyén hét díj közül négyet nyertek. Ez is egyik oka volt annak, hogy kezdődött a szellemi tevékenység értékelése.

Mivel az osztálynak mindig több figyelmet kellett fordítania arra, hogy tekintélyét a többi osztályok előtt növelje, azért belsőleg is megszilárdult egy egységes szellem, olyan összetartozásérzésféle, amely lehetetlenné tette, hogy valaki egészen függetlenül az osztálytól olyant tegyen, ami az osztály tekintélyét csorbítaná. De ez a félelemérzés a tekintély elveszthetése miatt szükségképpen követelte, hogy olyan vezetősoport alakuljon ki, amelyik valami okkal (tanulás, torna, önképzés, diákcsiny stb.) magához tudja kötni az osztály minden tagját. Emiatt nem állhatott „hangadó“ csoport tisztán jeles tanulókból, vagy csak jeles tornászokból.

Ez a hangadó „testület“ állandóan 10—14 tagból állt, anélkül azonban, hogy valami szervezett összetartás lett volna köztük. Egymástól függetlenül a munkamegosztás alapján állottak. Volt köztük, aki az irodalom, fizika, stb., szóval az egyes tárgyak terén vitte a vezéri pálcát, másik az osztály szórakoztatásáról gondoskodott osztálytársai, esetleg tanárai rovására; volt, aki a sportok szakértőjeként szerepelt, voltak, akik a leányok körében képviselték az osztályt, stb. Tehát minden téren volt egy-két vezető alak, akik egymástól elég függetlenül intézték a maguk területének ügyeit. De amikor olyan dolgokról volt szó, ahova többen ke lettek, a különböző ügykörű vezetők mindjárt egymás mellett voltak és együtt dolgoztak, képviselve az osztály akaratát, néha

olyan formán, hogy rábeszélték az osztályt, hogy ezt, vagy azt akarja. Az egymásközötti viszony tehát teljesen mellérendelt volt.

Ez lenne az osztály főtipusának és általános szellemének többé, kevésbé hiányos jellemzése s ezzel kapcsolatban most már könnyebben beszélhetünk a többi típusról, amelyek a jellemzésnek szintén jelentős adatait szolgáltatják.

V. Megpróbálom a lehetőségig tisztán szétválasztani a típusokat, aminek következménye az lett, hogy esetleg ugyanazok a személyek beletartoznak két-három típusba is.

Legvilágosabbnak vélem, ha valami kis oknyomozás-félével végigmegegyek az osztály életén I.—VIII.-ig és a típusok kialakulását is megemlítem.

Az I. és II. osztályos időkben inkább csak okokat lehet találni és nem kialakulni kezdő típusokat; okokat, melyek befolyásai voltak sok jellemvonás későbbi kifejlődésére. Legelső ilyen ok volt a város megszállása s az ezt követő — a magyarságot mindenben letörni akaró — politika; ennek ellenhatásaként támadt az a különleges magyar érzés, amely különbözik attól, ami más, nem ilyen viszonyok közt élő középiskolában van meg, hogy t. i. a növendékek tudják és érzik, hogy más nemzetek mellett ők magyarok. Nálunk ez inkább úgy alakult, hogy mi másokkal *szemben* voltunk magyarok. Ezt nem csupán árnyalati, hanem lényeges különbségnek tartom. Ez az érzés folyton nőtt és öntudatosodott, amint felsőbb osztályokba kerültünk. Másik ok volt, hogy az osztályban sok nagy termetű, erős testű fiú volt. További okok voltak, hogy az osztály általában egyforma életkorúakból állott, a kisvárosi környezet az első osztályfőnökkel való jó, szinte mondhatnám baráti viszony.

Mindezek ellenére az I., de még a II. osztályban sem voltak kialakult típusok.

A III. osztályban ellenben fellép egy típus, amelynek aztán csodálatos sorsa volt végig a VIII. osztályig. Ezek voltak a leányok (hárman), akik az új iskolarend értelmében mint rendes tanulók jártak be az osztályba. Ennek a csoportnak a fiúkra tett hatása többféle. Először is a pubertás korában mindjárt „kéznél voltak“ az udvarlásra és lovagi szolgálatok gyakorlására. Mivel volt köztük egy tiszta jeles és igen intelligens, állandóan mérlegen állt, hogy túl ne szárnyalják a férfinemet, nemcsak a tanulás, hanem pl. az önképzőkör terén sem.

Ez nem kizáróan titkos verseny volt. A fiúk nyíltan megmondták nekik, hogy itt a férfinem felsőbbiségéről van szó. A verseny természetesen egyoldalú volt a 30-45 fiú és 3 lány közt. Az eszközök itt-ott nyersék is voltak, ami érthető is, mert a 12-18 éves fiúkban mindig van jókora adag nyersség is. De a leányok ehhez hozzászórtak, mert hiszen az osztály levegőjét a többségben lévőfiúk alkották.

Az osztály a maga egészében nem volt valami előzékeny a leányok iránt. Az öt tagúnál kisebb küldöttségekbe nagyon ritkán került be leány. Mikor az önképzőkört választásoknál szavazati joggal bírt az osztály (tehát a VII - és VIII.-ban), vigyáztak, hogy a három legfőbb tisztségre leány ne kerüljön. De az udvariasági ösztön azt parancsolta, hogy valami kisebb tisztség mindig nyitva álljon az ő számukra is.

Az osztály részleteiben már kevésbé volt ilyen egységes. A hangadók ebbeli munkájuk közben megkívánták, hogy a leányok is elismeréssel adózzanak nekik, A sportsman-ek nem vettek tudomást róluk, legfeljebb mint afféle alacsonyabbrendű lényekről, akiknek erősebb sport nem való. Voltak aztán olyan „egykedvűek“, akiknek teljesen mindegy volt, hogy a leányok vannak-e vagy nincsenek. Az „udvarlók“ aránylag keveset foglalkoztak velük, aminek oka valószínűleg a túlságos sok együttlét volt. Akadtak, akik legrosszabb tréfáik céltáblájául választották őket és így néha háborúságba keveredtek a kétségbeejtően udvariasokkal.

De sokkal nagyobb hatása volt a fiúknak a leányokra. Anynyira beleszoktak az osztály közös életébe, hogy szinte fiúszámba mentek már. Egyik, a kevésbé jó tanuló, mindvégig megőrizte nőies vonásait, de a jeles tanuló majdnem teljesen elfiúsodott, aminek oka az is volt, hogy mivel határozottan nem volt szép, nem tudott olyan módon kapcsolódni a fiúk életébe, mint ahogy általában a leányok szoktak, bekapcsolódott tehát azon a téren, ahol lehetett: tanulás, önképzőkör, diáktrefák terén.

A közös munkából a leányok is ki akarták venni a részüket s mikor az osztály ettől eleinte vonakodott, úgy alakították a helyzetet, hogy kikényszerítették. Mint a közös munkában résztvevők, kénytelenek voltak alávetni magukat az osztály akaratának. A közös büntetéseket is egyformán vállalták, ha úgy jött a sora, sőt később nem egy osztálymozgalomnak a kezdeményezői vagy középpontjai lettek. Ennek következtében közelebb jutottak a fiúk lelkéhez s ez a közelség hozta magával, hogy sok naiv és gyerekes társasági formától eltekintettek az osztálytársaikkal való érintkezésben, viszont a fiúk is mindig másként tekintették őket (szerintem egészségesebben), mint más, nem gimnazista leányokat.

A III. osztályban tűnik fel az a kaszt, amelyiknek alakulását, mint hangadóét, már fentebb leírtam.

A IV. osztályból jól emlékszem azokra, akiket talán úgy lehetne elneveznem, hogy „udvarló“ típus. Ezek majdnem kivétel nélkül olyanok voltak, akiknek otthon leánytestvérük volt, vagy élénk társasági életet folytató családok fiai voltak; ez adja meg magyarázatát annak, hogy miért voltak társaságban, első sorban leánytársaságban ügyesebbek, biztosabbak, mint a többiek. Ez a típus — ellentétben egy-két más típussal — csak az osztályban

tartozott szigorúan az osztályhoz. A tízperces szünetekben pl., vagy az utcán már a gimnázium kis kozmopolitái voltak, beszélgetéseik főtárgya a korzó eseményei, a zsúrok, szívügyeik és a bálák voltak. Ezeken a helyeken erősnek és biztosnak érezték magukat s az osztály keretein túl is roppant egységes társaságot alkottak, ahová idegen halandó alig csúszhatott be. Máshol, ahol nekik nem volt terük, másodlagos ambícióik szerint igen jól alkalmazkodtak a környezethez s használhatóvá tették magukat a sport, a tanulás, az irodalom (t. i. az önképzőköri irodalom), a diákszínyek terén is, mindig igyekezve megtartani azt a modort, ami az u. n. „társasági modor“ volt. Leány-osztálytársaikkal szemben azonban nem a legnagyobb udvariasságot tanúsították, amint azt várni lehetett volna, hanem inkább bizalmaskodók voltak. Ha nem az ő kasztjukba kerülő fiúkkal kerültek leányok társaságába, mindig készen voltak arra, hogy társaságbeli ügyességüket a többiekkel szemben a maguk előnyére kihasználják. Ez az utóbbi vonás minden más típuson is tapasztalható. Attól azonban mindig óvakodtak, hogy az osztály egységét megbontsák, mert tudták, hogy az osztályszellem ilyesmit nem tűr el.

Ezzel szemben tipikus alakok voltak azok, nem sokan, akik szinte félték a társaságtól, különösen a leányokétól. Ezek meglehetősen szegletesek voltak, bár tanulásban nem állottak hátul, sőt volt köztük jeles rendű is. Érdekes lenne kikutatni, hogy mi ennek a jelenségnek az oka. A mi osztályunk ilyen tagjai nem forogtak társaságban, különösen leány-társaságban, csupán osztálytársnőikkel érintkeztek, amikor az elkerülhetetlenné vált. Ilyenkor nem is annyira szegletességük tűnt fel, mint inkább az a kétségbeejtő udvariasság, ami szinte komikusan hatott. Ez a szegletesség nyilvánult akkor is, mikor csupán osztálytársaik közt voltak s valami társasági témára került a sor. A saját területükön már otthonosabban mozogtak, de jellegzetesen hiányzott belőlük minden szervező és kezdeményező erő. Az is érdekes, hogy magaviselet tekintetében a két szélsőséget képviselték. Akik teljesen csendesek voltak, azok inkább a jeles tanulók sorából kerültek ki. A gyengébb tanulók a társaságban való esetlenségükért a magaviselet terén kárpótolták magukat. Ennek a típusnak még az a jellegzetessége volt, hogy nem a legintelligensebbek közül kerültek ki.

Mindkettőtől különbözik az a típus, amelynek tagjai seholsem érezték jól magukat, csak diáktársaik, mondhatnám, pajtásaik közt. Ilyenek voltak nagyrészt a futballisták és más sportolók, akik a városban, iskolai udvaron, sporteseményeknél mindig együtt voltak, mindig kedvenc témájukról, a sportról, futballról tárgyaltak és ezen a téren olyan tekintélyeknek vélték magukat, hogy az ehhez nem értőt lenézték. Ezek igazán hozzátartoztak az osztályhoz, noha kapcsolatot tartottak fenn más osztályok hasonló típusaival is.

Annyira érezték az osztályhoz való tartozásukat, hogy szinte monopóliumuknak tartották az osztály jó hírnevének védelmezését a többi osztályokkal szemben. Általában jól találták magukat diák-társaik közt, de mégis az osztály, t. i. saját osztályuk volt legkedvesebb helyük. Itt ugyanis a sport mindenki előtt tiszteletben részesült s ők mint a sport „szakértői“ valami titkos felsőbbrendűséget éreztek magukban. Természetesen ennek a felfogásnak volt a következménye, hogy az osztály legfőbb dicsőségének tartották a tornaversenyeken és más sport-téren elért eredményeket, aminek szükségszerű folyománya volt, hogy — ellenfelek lévén — elkülönültek a többi osztálytól. Nem alkottak olyan szoros egységet, mint pl. az udvarlók típusa. Aki a sportért lelkesedett, azt — még ha nem voltak is ezen a téren jó eredményei — maguk közé fogadták s az illető egész szakértővé lett. Világrekordok, versenyek napjai, tornaórák, stb. mind az ő mesterségük és szakértelmük körébe tartoztak.

Jeles tanuló nem volt köztük, mert hisz a tanulás nem volt számukra elsőrendű fontosságú; kevés jó rendű már akadt, de zömük az elégségesek közül került ki.

Egészen speciális helyzete volt annak az egy-két fiúnak, akik az esetlenség megtestesítői voltak. Az osztályban nagy szerepet játszott a testi erő és ügyesség s így nagy hibának tűnt fel az esetlenség. Anélkül, hogy az osztály kizárta volna életéből, arra használta fel őket, hogy jó és rossz tréfáinak céltáblái legyenek. Érdekes, hogy ezek a fiúk azért nem lettek félrevonulók, zárkóztak, mert érezték, hogy a közösség nem zárta ki őket magából, hanem az első keserűség, vágy harag elmúltával maguk is komikusan fogták fel a helyzetet. Mindamellettt akár jeles, akár gyengébb tanulók voltak, sokat kellett nyelniök. A jelesekkel azért aránylag kevesebb tréfát űzött az osztály, mert a tanulás terén tekintélyük volt. Nem is voltak minden téren egészen esetlenek, de általában hiányzott belőlük az az elevenség, ami képessé tette volna őket arra, hogy az osztállyal mindig és mindenben iramot tartsanak. Míg más, nem e típusbeli, ha rossz tréfát követtek el ellene, igyekezett azt kama-tostul visszaadni, hogy nevetség tárgya ne legyen, addig ők mindig arra törekedtek, hogy lehetőleg ne nyújtsanak támadási felületet. Ezt természetesen nem érhették el, de még nevetségesebbekké váltak általa az osztály előtt. A legszívélyesebb osztálytársi szellemet azért mindenki megtartotta velük, még a leányok is, akik pedig sokszor maguk is résztvettek egy-két rossz tréfában, máskor meg anyáskodva keltek védelmükre. Ilyenkor ezek — látszott rajtuk — valami meghatódás-féltét érezték, amivel csak újabb kellemtelenségnek tették ki magukat, mert az osztály e tekintetben igen kegyetlen volt.

Természetesen ezek a dolgok nem fordultak elő mindennap;

mindegyik ilyen esetlen fiú élte a maga életét s az osztály ügyeibe nem nagyon szólt bele, ha pedig beleszólt, nem hallgattak rá.

Hivatásos tréfacsinálója az osztálynak csak egy volt, akinek atyja ugyan orvos volt, de egész családja bohém és művész temperamentumú. Ez azonban nem bohóc volt és nem azért csinálta tréfáit, hogy nevensenek rajta, hanem mert „vérében volt”: P art pour l' art. Igen szellemes és intelligens fiú volt s majdnem minden téren tehetséges is, csakhogy tehetségét rendszeren komikuma tartalmasabbá télelére használta fel. így pl. kiváló rajzoló volt, természetesen karikatúrákat rajzolt. Saját magát is szívesen feláldozta egy-egy jó tréfa kedvéért, de lehetőleg nem tette magát neveltségessé. Ehelyett áldozatul osztálytársait, gyakran egyes tanárokat választott ki, akiknek gyengéit alaposan kihasználta a maga céljaira. Hozzá volt szokva, hogy ni3gaviseleti jegye sohase legyen jeles, sőt a rovás se maradjon el magaviseletből, mert az iskolai törvényeken könnyen túltette magát. Nagyobb veszély e tekintetben sohasem fenyegette, mert ámbár néha túlment a határon, szellemessége miatt a tanárok nem haragudtak rá, legfeljebb csak az osztály előtt.

Tudott komoly is lenni, ha akart, de ilyenkor is szívesen fogta meg a dolgok egy-egy megfogható csücskét, hogy az egészet kifordítsa eredeti valóságából. Veszedelmes szópárbajokat tudott vívni s a legkomolyabb tárgyalás és vita közben egy-egy közbeszólásával neveltségessé tette ellenfelét. Minden nagyobb megerőltetés nélkül lehetett volna igen jó tanuló, de kényelmesebbnek találta az elégséges rendű tanulást.

Nem érzett túlságos tiszteletet semmi iránt és senki iránt, de lehetőleg nem viselkedett bántó és sértő módon azokkal szemben, akik környezetében voltak. Magának sem kívánt meg túlságos tiszteletet, inkább arra törekedett, hogy elismerjék kiváló diákkomikusnak, ami sikerült is neki.

Ellenben voltak páran, szintén az ügyetlenebbül mozgók közül, akik akaratukon kívül lettek komikussá. Ők maguk sohasem akartak multság tárgya lenni, hisz az nekik igen kellemetlen volt, de nem tudtak ellene védekezni. Később már maguk is akartak komikusnak tátszani, hogy így a hatást csökkentsék. Az osztály nem vette őket komolyan; sem tanulás, sem torna tekintetében nem voltak kiválók, intelligenciájuk is meglehetősen alacsony volt s így az osztály-élet aktív tényezőivé sohasem lettek. Általában távolabb álltak lelkiileg a többi osztálytársaktól, mint azok egymástól, de valószínűleg az osztálytól indult ki az elzárkózás, mertsehogysem tudta a maga egységes keretébe beilleszteni őket. Mindamelllett a velük való érintkezés nem volt hideg, visszautasító. Csak olyasféle modorban történt, mint ahogyan a magukat egésznek érző emberek szoktak bánni azokkal, akikről tudják vagy hiszik, hogy egy vagy más téren hiányosak, alacsonyabbrendűek.

Az eddig felsorolt típusoknál nem említettem a tanárokkal szemben való magatartást. Kétségtelen, hogy volt minden típusnak valami sajátossága ebben a tekintetben, de a tanárokkal szemben való magatartás mégsem ilyen beosztás szerint való volt.

VI. Az osztály legnagyobb része a tanárokkal a legjobb viszonyban volt. Ennek következtében csak igen ritkán fordult elő, hogy az osztály és egyes tanárok hosszas haraggal viseltettek volna egymás iránt, ami néhol gyakran megtörténik. A tanárok, különösen akik gyakrabban érintkeztek az osztállyal, ismerték annak lelkét, természetét, amely nem tudott sohasem teljesen beletörödni az iskola fegyelmi szabályának egy-egy intézkedésébe és ezt a lehetőségig méltányolták is. Az óráközi szüneteket arra használták fel, hogy el-elbeszélgessenek az osztály egyes tagjaival vagy kisebb csoportjával. Néha kifejezést adtak az osztállyal szemben érzett becülésüknek s versenyeken és más szellemi és fizikai erőt összemérő alkalmakkor igyekeztek az osztály segítségére lenni. Ez így volt éveken át s eredménye az lett, hogy sok tanárral szemben feloldódott a hivatalos tanár-tanítványi viszony. A kezds a tanárok oldaláról jött, de ezt az osztály értelmesen fogta fel és vigyázott, hogy a bizalmat el ne veszítse. Az így kifejlődött viszony abban is megnyilvánult, hogy a fiuk nemcsak iskolai, hanem néha egészen azon kívül álló kérdésekkel fordultak tanáraikhoz, később pedig magánbeszélgetés közben nyíltan elpanaszolták tanáraiknak a másik részéről ért sérelmeket, sőt nem egyszer megtörtént, hogy saját magának a tanárnak mondták meg, ami nem tetszik. A tanárok pedig voltak annyira nevelők, hogy ilyesmi miatt sohasem haragudtak meg.

Ennek a feltűnően jó viszonynak egyik jele volt az is, hogy az osztály lelkesen és örömmel készült egy-egy kedves tanárának névünnepeére. Magától értődik, hogy voltak egyéni különbségek, ezek azonban nem a tanulmányi jegyek szerint igazodtak. Néha az a tanuló volt egy-egy talárnak legnagyobb hive, aki a leggyöngébbak közé tartozott az illető tanár tárgyából.

Természetesen ez a jó viszony nem az összes tanárokkal állott fenn. Voltak, akikkel csak a tanár-tanítvány viszonya állott fenn köztük és az osztály közt, amely még abban is egységes volt, hogy milyen mértékben szeresse tanárait. Ennek a hidegebb viszonynak néha az osztály, néha a tanár volt az oka. Voltak tanárok, akik nem tartották szükségesnek megismerni az osztályt, csak annyira, mint minden más osztályt. Kicsinyesek voltak s mindenbe belekapaszkodtak. Ezek elől még egyénenként is elzárta mindenki a lelkét s éltek egymás mellett, megtartva a hivatalos egyensúlyt még akkor is, ha a tanár véletlenül megbántotta az osztály önértét; ilyenkor az sietett viszozozni a kellemetlenséget. Máskor az osztály volt hibás. Túlságosan kihasználta egyes tanárok gyengébb

oldalait vagy erélytelenségét, amiben aztán néha túlmént a megengedhető határon s ezzel elhidegítette a tanárt magától.

De más oka is volt a jó és rossz viszony kialakulásának. Az a különleges helyzet, amibe a cseh megszállás miatt került a gimnázium. Minél jobban nehezedett az iskolára a magyartalanító politika súlya, az osztály annál jobban és elkeseredettebben őrizte a maga magyar — irredenta — érzelmeit. Amelyik tanárban ennek megerősítőjét vagy titkos megértőjét látta, azzal már csak ezért is rokonszenvezett. De ez is okozta az egyik legnagyobb érzelmi tévedést is. Azok a szerzetes tanárok, akik tudtak tótul, kénytelenek voltak tanítani ezt a nyelvet. Viszont az osztály emiatt úgy érezte, hogy ezek a tanárok egy ponton ellenséggként állanak vele szemben s ebből a téves érzelemből sok olyan súrlódás keletkezett, legtöbbször az osztálytól kiinduló kellemetlenség, amely igen elhidegítette a viszonyt.

Egy ideig, épp a kamaszkorban, kiségitő civil tanár tartotta a tót órákat. Tulajdonképpen nem is tanár volt, hanem tanító, aki egészen elemi iskolai módszert akart az osztályra kényszeríteni s a kamaszkori dacot és önérzeteskedést nem értette meg. Ez okok miatt az amúgy sem rózsás helyzetet annyira elmérgesítette, hogy év vége felé az már mind neki, mind az osztálynak tűrhetetlen lett. Voltak aztán egy-egy évben öregebb tanárok, akiket mindig osztatlanul szeretett mindenki, de akiknek gyengeségét az osztály kíméletlenül a maga javára használta ki. Ezekkel sohasem voltrossza viszony, még ha egyesekkel szigorúan bántak is el.

Ez volt a viszony a tanári kar és az osztály közt. Most nézzük e szempontból az egyes tanulókat típusok szerint.

Az osztály tagjainak nagy része olyan viszonyban volt tanáraival, mint az előbbi általános jellemzésben leírtam, hiszen épp ezért volt az jellemző az osztályra, mint egészre. Voltak, akik egyes tanárokkal mindig „hadilábon“ álltak. És pedig vagy úgy, hogy a tanár olyan volt hozzájuk, mint akárki máshoz, de ők nem boldogultak tárgyával, vagy esetleg a tanár természetével nem tudtak megbarátkozni s így a tanár mindig rémként tűnt fel előttük, vagy úgy, hogy valami — tanulásbeli, magaviselet!“, stb. — ok miatt a tanár is haragudott rájuk s ők is a tanárra, ami szintén arra vezetett, hogy nem szerették s többnyire nem íudtak boldogulni.

Ezek, de még mások is páran mintegy elhitették magukkal, hogy annak a tanárnak nem tudnak felelni; így természetesen aztán nem is igen tudtak.

A két véglet, a jelesek és elégtelenek csoportjában voltak egyesek, akik egy tekintetben teljesen megegyeztek: minden tanárral szemben olyan alázatosak voltak, ami már a túlzásnál is több volt. Mondanom sem kell, hogy ezek egy tanárral sem voltak „rosszban“, de vigyáztak is rá gondosan, hogy véleményüket ne

kelljen nyilvánítani valaha is. Valószínűleg a „besúgók“ épületes szerepét vitték volna, ha nem félnek az osztály ítéletétől. Így ezek minden élénkebb megmozdulás esetén igyekeztek eltűnni, hogy valaminek részesei ne legyenek.

Egészen egyéni viszony is volt egyes tanárok és tanulók közt. Ez a viszony átlagban nem is volt sem rosszabb, sem jobb a normálisnál, hanem abban jelentkezett a sajátosága, hogy a tanár és tanuló bizonyos dolgokban ellentétes nézetet vallottak s mintegy vitában állottak egymással. Talán egy példa jobban beszél: az egyik tanár ellensége volt Adynak és az újabb lírának is, ezt az osztály előtt többször ki is fejezte. Ilyenkor mindig akadt egy pár osztálybeli diák, aki meggyőződésből és egy pár, aki nem meggyőződésből, csak a vita kedvéért védelmébe vette Adyt. Ha aztán máskor is szóba jött ilyesmi, tanárnak és tanítványnak rögtön összeakadt a szeme.

Volt végül egy-kettő, aki úgy élt, miníha semmi köze sem lett volna a tanárokhöz. Nekik mindegy volt, hogy ki milyen ember, mit és hogyan tanít. Ha kérdezték, felelt vagy nem felelt és azzal befejezettek tekintette az ügyet. Se nem haragudott tanáraitra, se nem szerette őket, nem fűzte hozzájuk semmi.

Természetesen ez az itt vázolt helyzet már a lelkileg kialakult osztályban volt így: mondjuk a négy felsőben. Mert az I. és II. osztályok mind egyformák, csak a II.-ban és IV.-ben kezdődik a kialakulás. Az alsó osztályok tehát elmosódott képet adnak: vannak, akik szeretik tanáraikat, mindet vagy csak egyeseket s vannak, akik nem szeretik, szintén mindet vagy csak egyeseket. A kamaszkorban egy rész elhidegedik még legjobban szeretett tanáraitól is, más rész csak egyes tanárok előtt nyilatkozik meg, harmadik rész pedig egyszerűen szemtelen lesz velük szemben. De mindez csak átmeneti állapot, forrási ideje a később megszilárduló viszonyoknak.

VII. A többi osztályokkal szemben való viselkedés már eltérőbb volt. Az osztály mint egész, mindig felsőbb pontról nézte a többi osztályt s féltékenyen őrizte szellemi és fizikai felsőbbtségét és nem engedte más osztályoknak, hogy beleszóljanak a belügyeibe. Ez az osztály egyes tagjaiban bizonyos lenéző viselkedéssé, kisebb-nagyobb fokú göggé vált, ezek fölényesen kezelték a más osztálybelieket s legfeljebb csak a hasonszőrűeknek engedtek meg bizonyos közeledést. Így volt ez pl. a jó tornászokkal, akik más osztálybeli kiválóbb tornászokat barátságukba fogadtak, de ezzel aztán vége is volt minden további „leereszkedésnek.“ Az osztály nagy része általában annyira bízott magában mind szellemi, mind fizikai tekintetben, hogy még a felsőbb osztályok kiválóbbjai sem igen imponáltak nekik. Így aztán valami szoros barátság nem kötötte az osztályt egyetlen más osztályhoz sem. Az alsó két osztályban már

tekintélyt szerzett magának nyers erejével a többi osztályok előtt, a felsőbb osztályokban pedig csak arra ügyelt, hogy a magasabb osztályok előtt legyen tekintélye, az alsóbbakkal nem igen törődött.

Voltak azonban végig, egészen a VIII. osztályig, akik érintkeztek alsóbb osztálybeliekkel, akiknek pl. több tanítványuk volt vagy cserkész-vezetők voltak. Ezekhez néha be is jött az osztályba egy-egy kisebb fiú, akikkel szemben a többi — az osztálytárs iránti tiszteletből — nem törődött, noha különben egy-kettőre ki-dobták volna a teremből.

Az a rész, amelyet udvarló típusnak neveztem, szívesen és gyakran forgott a felsőbb évesek társaságában, különösen a hozzájuk hasonló típusúakéban. Az alsóbb osztályosokkal való barátkozásra általánosságban nem igen volt nagy hajlandóság. Ez arra a nagyon, talán a kelleténél is jobban kifejlődött önérzetességre vezethető vissza, ami az egész osztályt és az osztályéleiben a legtöbb egyént jellemezte.

VIII. A tanulás módjai szerint annyit említek meg, hogy az elégséges rendűek közt három fajtát lehetett megkülönböztetni: a rendes elégségeseket, olyanokat, akik még elégségest sem tudnának szerezni, de óriási erővel tanulnak és akik minden megerőltetés nélkül lehetnének jók, esetleg jelesek is, de nem tanulnak. Nálunk mindezekre volt példa. A tízpercben való tanulás a felső osztályokban nem volt divat, az alsóbbakban is alig. Inkább akadt olyan, aki akkor vetett egy-egy mentő pillantást a könyvbe, amikor már hívták ki felelni.

Az otthoni tanulás módjaira vonatkozólag — sajnos — nincsenek adataim, csak az iskolai feleletekből lehetett következtetni, hogy ez magolt, az értelemmel tanult, stb. Mindenesetre feltűnő volt, hogy a földműves és más egyszerűbb családok gyermekei a 4-4 mássalhangzó torlódását tartalmazó tót szavakat könnyebben tanulták és ejtették ki, mint az aránylag egyszerűbb német szavakat (pl. *mich* helyett mindig *mik-et* mondtak).

Az egyes tantárgyakkal szemben szintén voltak eltérő viselkedések. Voltak például, akik otthon örökké fúrtak, faragtak, ezek a fizikát és esetleg a matematikát szerették legjobban. A matematikát kedvelők közt viszont voltak, akik minden gyakorlati dologtól a lehető ígmeszebb állottak. Mások egyáltalán nem bírták a matematikát, elég sokan, sőt a természettudományokat sem, ellenben például kitűnő nyelvészek voltak. Ismét mások az elbeszélő tárgyak (történelem, földrajz, stb.) iránt voltak a legfogékonyabbak. Az új államalakulattal kapcsolatos tárgyakat (tót nyelv, alkotmánytan, történet, földrajz) egy-két kivétellel az egész osztály csak kényszerből és kényszeredetten tanulta s azokból a jeles kevésbé volt dicsőséges, mint az elégséges.

Végül akadtak a legjobb tanulók közt, akik nemcsak, hogy jeles rendűek voltak, de minden tárgyat egyformán kedveltek is és nem kevesen a legrosszabbak közt, akik egyetlen tárgyat sem szerettek, legfeljebb egyes „órákat“, amelyeken nem kellett megerőltetni magukat a figyelésben.

IX. Az időközben hozzánk kerültek nem alkottak külön típust, egyrészt, mert nem voltak sokan, másrészt, mert az osztály szelleme hamarosan beolvasztotta őket.

Az újonnan jötteknek két főcsoportjuk volt: akik bukás miatt a felsőbb osztályból mint ismétlők kerültek hozzánk és a nem bukás miatt más városokból elszármazottak. Az ismétlők általában nem sok vizet zavartak. Hamar beolvadtak a hozzájuk hasonlók sűrű tömegébe, mivel rendszerint nem rendelkeztek semmi olyan kiváló tulajdonsággal, amely magasabbra emelte volna őket. Néha ugyanaz osztályszellem alakító ereje ezekből is kitermelt egy-egy olyan elrejtett képességet, amellyel aztán jelentősebb szerephez jutottak az osztály életében.

A más városból idekerült gyengébb tanulók is körül belől így jártak, csak talán nehezebben olvadtak bele az osztály tömegébe, ami az újakkal szemben önkénytelenül megnyilvánuló idegenkedésből magyarázható. A jobb tanulók vagy akik élénkebb temperamentumuknál fogva valami szerepre alkalmasak voltak, már hatottak az osztályra, de neu az idegenből hozott dolgaikkal, hanem újszerű egyéniségük által. Ezek — alig 2-3 volt ilyen — szintén beleolvadtak az osztályba, csak a hangadó, vezető csoportba nem igen jutottak be. Néha megesett, hogy a más intézetből jöttek nem ismerve az osztály szellemét, valamit a többinek nem tetsző módon akartak csinálni. Ilyenkor azonban hamarosan észretérítették őket, néha nem éppen a legfinomabb formában.

Általában az osztály szívesen vett egy-egy újítást, ha nem volt nagyon idegenből jött íze.

X. Meg kell emlékezni a származás szerinti eloszlásról is. Az osztálynak mintegy 75 % -a a középosztályhoz tartozott, főleg tisztviselők, lateinerek gyermekei voltak. Gazdag szülők gyermeke talán csak 2 volt, munkás és parasztszülő is 3-5. így aztán a szülők vagyoni helyzete, társadalmi szerepe, s. b. az osztály belső életében soha szóba sem került és merem mondani, hogy az soha elkülönítő hatással nem volt.

Nem beszéltem még azokról a típusokról, amelyekhez a keretet a szülői ház adja: a szülői házhoz való viszony, tanulási módok, segítséggel vagy anélkül tanulók, stb. Ezekről nem is szólok, mert itt előkerülne a kisvárosi környezet minden mozzanatával, még a nagyvárosnál is jobban részletekbe menő hatásával s erről csak úgy tudnék beszámolni, ha személyes utánjárással, megfigyelésekkel tudnám felfrissíteni erre vonatkozó emlékeimet és kibővíteni adataimat.

XI. Osztályunk életében általában érdekesnek találom azt a nagy hatást, amit a közösség szelleme tett azokra, akikből állott ez a közösség.

Az egyes típusok élesen elhatároló vonalai lassanként egymásba olvadtak. Így az osztály egységes lett. Egyes szokások hosszasan ismétlődtek s ennek a folytonos ismétlődésnek két következménye lett. Egyik az, hogy folytonossá tették az osztály életét éveken át, másik pedig az, hogy a megszokások lassanként törvényerőre emelkedtek, amely törvények megszabták az osztály életét s annak jellegzetes alakot adtak. Ezeknek a törvényeknek nem volt kódexük, inkább beidegzett hagyományok voltak, de azokat megtartani éppúgy kötelessége volt az osztály legrégebb tagjának is, mint az újonnan jöttéknek. Ezeknek a törvényeknek határozott nevelő erejük van, amit a tanárok könnyen beilleszthetnek saját nevelő eszközeik közé, ha megismerték őket.

XII. Statisztikai adatok:

Osztályok	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.
1) Az oszt. létszáma összesen	97	61	58	55	45	40	39	37
2) Lenaradt elment bukás miatt	18:54	3:27	17:22	14:52	2:22	0:00	5:12	2:69
3) Elment más okból (kimaradt)	28:84	14:72	8:61	16:33	3:34	10:00	2:56	0:00
4) Jött ismétlő a felsőbb évfolyamból	12:36	4:90	1:72	7:26	4:44	0:00	2:56	0:00
5) Jött máshonnan (más intézetből)	—	11:46	12:05	14:52	11:09	5:00	5:12	2:69
6) A törzsoosztályból megmaradt	—	83:56	75:86	61:80	51:05	50:00	41:02	37:76

Osztályok		I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.
Az osztály összes létszámából (L. I. táblázat 1. pont.)	jelesrendű	11:35	14:76	13:80	18:18	20:00	12:50	28:21	32:43
	jórendű	21:65	14:76	13:80	20:00	17:78	27:50	12:82	13:52
	elégs. rendű	35:05	54:09	39:65	40:00	48:89	50:00	46:15	43:24
	elégt. rendű	31:95	16:39	32:75	21:82	13:33	10:00	12:82	10:81

Osztályok		I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.
A más-hová távozot-tak közül 0/0 (L. I. tábl. 3. és részben 2. pont)	jelesrendű	—	—	—	—	—	—	—	—
	jórendű	—	—	—	11:1	16:63	50:00	—	—
	elégs. rendű	—	88:9	100	44:45	66:74	25:00	—	—
	elégt. rendű	—	11:1	—	44:45	16:63	25:00	100	—

Osztályok		I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.
A más-honnan jöttek közül 0/0 (átlag végig a VIII. ig. (L. I. tábl. 5. pont.)	jelesrendű	—	—	—	62:56	39:99	—	100	—
	jórendű	—	28:51	42:98	37:50	20:02	50:0	—	100
	elégs. rendű	—							
	elégt. rendű	—	71:49	57:02	—	39:99	50:0	—	—

Osztályok		I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.
Az osztály magaviselele %	jeles	—	85·25	84·48	78·18	88·89	95·00	71·80	97·30
	jó	—	8·19	12·07	21·82	11·11	5·00	25·64	2·70
	elégséges	—	6·56	3·45	—	—	—	2·56	—

Osztályok		I.	II. ¹	III. ²	IV. ³	V. ⁴	VI.	VII.	VIII.
Az osztály tornajegy %	jeles	—	52·46	34·48	49·09	22·23	45·00	56·40	40·54
	jó	—	42·63	34·48	39·99	53·33	55·00	38·46	59·46
	elégséges	—	1·64	22·42	7·28	20·00	—	5·14	—
	elégtelen	—	—	—	—	—	—	—	—

¹ 3·27% leány.

² 8·62% felmentve.

³ 3·64% felmentve.

⁴ 4·44% „

Osztályok		I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.
A „hangadók“	jelesrendű	—	—	—	—	20·00	—	14·28	30·76
	jórendű	—	—	—	—	13·34	46·16	28·57	15·40
	elégs. rendű	—	—	—	—	53·32	53·84	57·15	53·84
	elégt. rendű	—	—	—	—	13·34	—	—	—

Osztályok		I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.
A „hang- adók” torna- jegyei 0/0	jeles	—	—	—	—	50:00	84:60	92:86	61:55
	jó	—	—	—	—	50:00	15:40	7:14	33:45
	elégséges	—	—	—	—	—	—	—	—

Osztályok		I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.
A hang- adók közül a törzsoszt. való volt		—	—	—	—	73:33	69:23	57:15	53:84

A szerkesztő megjegyzése. Az iskolai osztály mint egység s az osztálynak az egyes növendékekre való hatása újabban nagyobb érdeklődéssel és tudományos cézzattal is figyelt régi kérdése minden gondolkodó nevelőnek. Egy-egy osztályi gondosan összeállított és állandóan kiegészített képe első-sorban gyakorlati okokból szükséges: a tanuló tudatosságát fokozza, a növendékek megértését, a hozzájuk való alkalmazkodást elősegíti és a különböző osztályokban végzett nevelői munka sokszor meglepő különbségeinek magyarázatát lehet benne megtalálni. Sok osztásnak azonos szempontokból rajzolt képe együttvéve tudományos anyag az iskolai élet, az iskolai nevelés mivoltának teljes felderítéséhez. Nem új gondolat, hogy az osztályt a tanító csak egyik oldaláról láthatja, akármilyen elfogulatlanul nézi is ott a maga szerepét; ezért szükséges a tanulók segítségét is felhasználni ennek a kérdésnek tárgyas megvilágítására. Csak a két szempont, a nevelőé és a növendéké, még pedig ugyanannak az osztálynak minél több nevelőjétől és minél több tagjától származó adatok együtt tudnák az egyes osztályoknak teljes képét adni. Különösen értékesé válhatnék, ha ugyanazok a nevelők több osztályról készítenének tanulmányt azonos szempontokból. Ugyanazok a tanulók nem vehetnek részt több osztály életében, de iskola-változtatás, ismétlés vagy ugrás esetén a tanulóknak is lehet módjuk az összehasonlításra, csak természetesen nagy óvatosság kell minden ilyen adat felhasználásához. Amíg a tanulók együtt vannak rendszeres közreműködésük aggodalmas íchet az osztály képeinek összeállításában, ámbár tudok sikeres példái; magam is tettem erre kísérletet középiskolai tanár koromban. Tanulásgosnak találtam gyakorlóéves tanárjelöltek visszaemlékezéseit, saját osztályoknak a gyakorlóiskolában megfigyelt osztályokkal való egybevetését. Nagyon sok kérdés merül fel különösen akkor, ha sok osztálynak az egész tanulmányi idő alatt végbemenő ala-

kulását követjük nyomon. Ezért ajánlom leendő tanítóknak és már működőknek is a gondos naplórát, hogy így az osztály története alakuljon ki a feljegyzésekből.

Darvas Andor itt közölt dolgozata kísérlet arra, hogy nevelői pályára készülő ember visszatekintve hogyan látja a saját osztályát. Nem pusztán emlékeit állította össze, hanem a rendelkezésére álló számadatokat is. Igen kívánatos, hogy minél több ilyen feldolgozás készüljön. Az iskolai osztály történetébe még más is tartozhatik, mint amit itt találunk (v. ö. Neveléstan, Bevezetés az iskolai nevelés munkájába, 1928. c. kötetemben *Az iskolai osztály* c. fejezetet. 243—251). Különböző gondolkodású volt tanulók az osztály fejlődését, magok és társaik szerepét különbözőn látják. Nemcsak annak az egy osztálynak, hanem az iskolának, sőt bizonyos tekintetben az iskola közönségének és székhelyének az élete is megvilágosodik így. S ha tanítók és tanulók néhány év múltán az osztály tagjainak további fejlődését, sőt pályájukon, a közéletben való magoktartását is egybevetnék a tanulókori magatartással, még gyarapodnék az ily összeállításból az iskolai nevelésre vonható tanulság.

E közlemény első szakasza arról szól, hogy a szóban levő iskola székhelyének ellenséges megszállása miként hatott az iskola életére. Itt a szerző nagyobb anyagából csak néhány vonást használt fel. Érdekes volna tudni, az ugyanakkor felsőbb osztályba járó növendékek mire emlékeznek, miféle hatásokat őri/tek meg és a tanárok mit figyeltek meg ugyanakkor. Különösen becses neveléstörténeti fejezet állana elő, ha valamennyi ilyen sorsú iskoláról pontos feljegyzések volnának s ezeket valaki feldolgozná. A v. és k. minisztériumban meg kell lenniök a menekültekkel 1919 őszétől kezdve ily szempontból íratott feljegyzéseknek s ma még sokat lehetne megírtni a különféle ilyen iskolák volt tanítóival és növendékeivel.